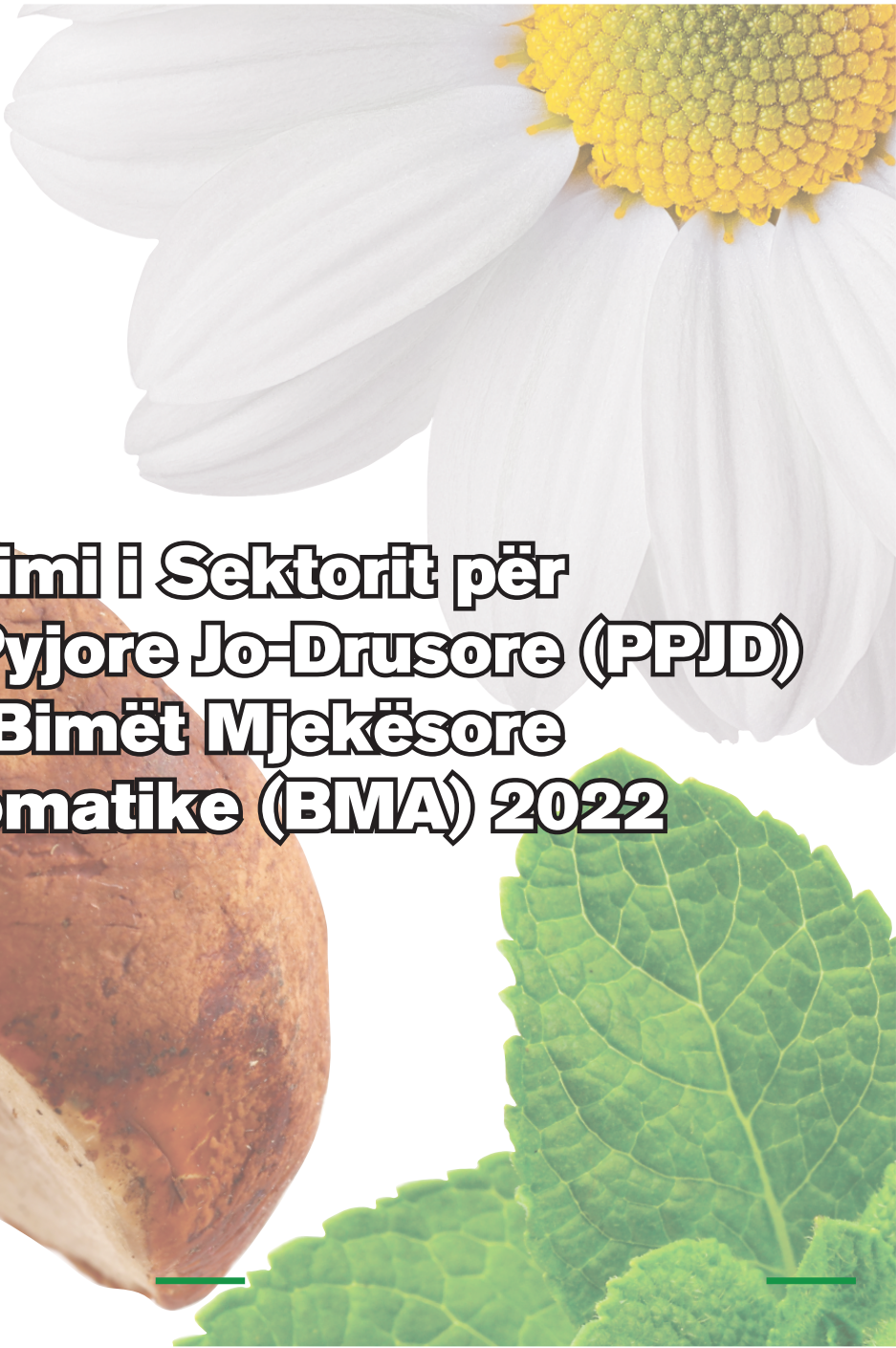

ORGANIKA

Shoqata e Përpunuesve dhe Eksportuesve Kosovar të PPJD dhe BMA
Kosovo Association of the Processors and Exporters of the NWFP and MAP

10 YEARS
ORGANIKA

Studimi i Sektorit për Produktet Pyjore Jo-Drusore (PPJD) dhe Bimët Mjekësore dhe Aromatike (BMA) 2022

With funding from

 Austrian
Development
Cooperation

SIREC
Sustainable and Inclusive
Rural Economic Development

CARITAS Schweiz
Suisse
Svizzera
Svizra

Studimi i sektorit per Produktet Pyjore Jo-Drusore (PPJD) dhe Bimët Mjekësore dhe Aromatike (BMA) 2022

Prill 2023

Autor: Basri Hyseni

Akronimet dhe shkurtesat

MBPZHR	Ministria e Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural
PPJD	Produkte pyjore jo-drusore
BMA	Bimët Aromatike Mjekësore
GIZ	Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit
USAID	Agjencia e Shteteve të Bashkuara për Zhvillim Ndërkombëtar
BE	Bashkimi Evropian
PPSE	Promovimi i Punësimit në Sektorin Privat
IADK	Iniciativa për Zhvillimin e Bujqësisë së Kosovës
QG	Qendrat e Grumbullimit
SIRED	Zhvillimi Ekonomik Rural i Qëndrueshëm dhe Gjithëpërfshirës
ADA	Agjencia Austriake për Zhvillim
IFS	Standardet ndërkombëtare të veçuara
SHBA	Shtetet e Bashkuara të Amerikës
SH.P.K.	Kompani me përgjegjësi të kufizuar
OJQ	Organizatë joqeveritare
NOP	Programi Kombëtar Organik
UTZ	Një program certifikimi për bujqësinë e qëndrueshme të kafesë, çajit, kakaos dhe lajthive
GAP	Praktikat e mira bujqësore
HAACAP	Analiza e rrezikut dhe pikat kritike të kontrollit
Alb	Albanian language/gjuhë shqipe

PERMBAJTJA

1. HYRJE	6
2. SFONDI	7
3. HULUMTIMI	7
3.1 Metodologjia.....	7
3.2 Rezultatet	8
3.2.1 Punësimi në sektorin PPJD&BMA.....	8
3.2.2 Struktura e bizneseve	11
3.2.3. Standardet e cilësisë dhe sigurisë së ushqimit.....	11
3.2.4. Kapacitetet përpunuese	12
3.2.5 Grumbullimi i produkteve Pyjore Jo-Drusore (PPJD).....	17
3.2.6. Kultivimi i BMA.....	19
3.2.7. Pemët e imta të menaxhuara nga aktorët e zinxhirit të vlerës së PPJD dhe BMA	20
3.2.8. Shitjet	21
4. PËRFUNDIMET	24
5. ReKOMANDIMET:.....	25
6.ReferencAT:.....	25

Lista e Tabelave

<i>Tabela 1: Struktura e punësimit në PPJD& BMA 2017 - 2022</i>	<i>9</i>
<i>Tabela 2 Tendenca e strukturës së punësimit në PPJD & BMA përgjatë 2017 – 2022.....</i>	<i>9</i>
<i>Tabela 3: Mosha e punonjësve 2022.....</i>	<i>10</i>
<i>Tabela 4 Punëtorët sezonal, numri i muajve të angazhuar gjatë vitit 2022</i>	<i>10</i>
<i>Tabela 5: Struktura e bizneseve.....</i>	<i>11</i>
<i>Tabela 6: Krahasimi ndër vite për standardet e cilësisë dhe sigurisë së ushqimit</i>	<i>12</i>
<i>Tabela 7 Kapacitetet përpunuese – Tharëse.....</i>	<i>13</i>
<i>Tabela 8 Kapacitetet përpunuese - Kapacitetet e shok tuneleve.....</i>	<i>14</i>
<i>Tabela 9: Kapacitetet e përpunimit - Frigorifer ftohës - 20 C.....</i>	<i>15</i>
<i>Tabela 10: Kapacitetet përpunuese - Objektet përpunuese.....</i>	<i>16</i>
<i>Tabela 11: Sasia e mbledhur e llojeve të PPJD në 2022.....</i>	<i>17</i>
<i>Tabela 12: Grumbullimi/Vjelja e PPJD-ve gjatë periudhës (2017-22) në ton</i>	<i>18</i>
<i>Tabela 13: Prodhimi kontraktues PPJD dhe BMA</i>	<i>19</i>
<i>Tabela 14: Kultivimi BMA 2022.....</i>	<i>19</i>
<i>Tabela 15: Eksporti i pemëve të kultivuara 2022</i>	<i>21</i>
<i>Tabela 16: Sasia dhe vlera e PPJD e eksportuar ne 2022.....</i>	<i>21</i>
<i>Tabela 17: Sasia dhe vlera e BMA-ve të eksportuar gjatë vitit 2022</i>	<i>22</i>
<i>Tabela 18: Sasia dhe vlera e PPJD&BMA eksportuar ne 2022.....</i>	<i>22</i>
<i>Tabela 19: Sasia dhe vlera e PPJD shitjet lokale ne 2022.....</i>	<i>22</i>
<i>Tabela 20: Sasia dhe vlera e BMA shitjet lokale gjate 2022</i>	<i>23</i>
<i>Tabela 21: Shitjet totale PPJD&BMA ne 2022</i>	<i>23</i>

Lista e Figurave

Figura 1: Tendenca e strukturës së punësimit në PPJD & BMA përgjatë 2017 – 2022.....	9
Figura 2: Krahasimi i moshës së punonjësve ndërmjet viteve 2021/2022.....	10
Figura 3: Struktura e bizneseve	11
Figura 4: Numri i kompanive që zbatojnë standardet e cilësisë dhe sigurisë së ushqimit	12
Figura 5: Kapacitetet përpunuese - Tharëse	13
Figura 6: Kapacitetet përpunuese - Kapacitetet e shok tuneleve.....	14
Figura 7: Kapacitetet e përpunimit - Frigorifer ftohës - 20 C	15
Figura 8: Kapacitetet përpunuese – objektet përpunuese	16
Figura 9: Grumbullimi/Vjelja e PPJD-ve gjatë periudhës (2017-22) në ton	18
Figura 10: Kultivimi BMA 2022	20
Figura 11: Shitjet totale PPJD& BMA gjatë 2017 – 2022	23

1. HYRJE

Bujqësia është një sektor i rëndësishëm ekonomik i Kosovës. Një numër i madh familjesh në zonat rurale kanë të ardhura parësore ose dytësore nga sektori i bujqësisë dhe gjithashtu, bujqësia absorbon një numër të madh të fuqisë punëtore në zonat rurale që punojnë në disa nën sektorë bujqësor. Megjithatë, ky sektor shoqërohet me disa vështirësi dhe disa disavantazhe: fermerët janë në shkallë të vogël për nga madhësia e fermës; fermat janë të fragmentuara dhe teknologjitë e prodhimit janë kryesisht tradicionale dhe të vjetruara, por procesi i përditësimit të tyre është në vazhdim.

Sektori i Produkteve Pyjore Jo-Drusore (PPJD) dhe Bimëve Mjekësore dhe Aromatike (BMA) u rivendos pas luftës me iniciativat e kompanive private të përfshira në grumbullimin e kërpudhave të egra me mbështetjen e disa donatorëve/projekteve zhvillimore të jashtëm. Më vonë, gama e produkteve u zgjerua dhe u shfaqën kompani të reja që sollën risi dhe synonin tregjet e eksportit; kompanitë e reja nisën kultivimin e BMA-ve, për çka nuk kishte traditë në Kosovë.

Zhvillim i ri për sektorin ishte themelimi i shoqatës ORGANIKA në vitin 2013, nga kompanitë lidere të sektorit të PPJD-ve dhe BMA-ve si platformë për zhvillimin e sektorit përmes përmirësimit të bashkëpunimit ndërmjet palëve të interesit të sektorit, promovimit të produkteve të Kosovës në eksportin e jashtëm, tregjet dhe nëpërmjet aktiviteteve lobuese.

Mbështetja e donatorëve/projekteve zhvillimore për sektorin PPJD dhe BMA ka vazhduar për të u mbështetur nga MBPZHR; së pari, me dhënien e granteve për investime në asete fizike për kompanitë e përfshira në PPJD dhe BMA përmes Programit të Zhvillimit Rural që nga viti 2014 si pjesë e Masës 302 – “Diversifikimi i fermave dhe zhvillimi i biznesit”, sipas nën masës 302.2 - Përpunimi i bimëve mjekësore aromatike, fryteve pyjore dhe kërpudhave të mbledhura. Së dyti, mbështetja është ofruar përmes Programit të pagesave direkte që nga viti 2016 për BMA-të e certifikuar organikisht dhe fermerët që plotësuar kriteret kanë mundur të marrin subvencione në vitin 2017 në vlerë prej 200 €/ha dhe në vitin 2018 subvencioni ka arritur në 500 €/ha.

Pagesat direkte për vitet 2019, 2020, 2021 dhe 2022 për bimët mjekësore dhe aromatike ishin 450€/ha dhe 50€/ha për sipërfaqen organike të certifikuar. Pagesë direkte për vitin 2023 për bimët mjekësore dhe aromatike janë në vlerën 450€/ha dhe 0,36€/l derivate naftë për shumën e shpenzuar për ha. Përveç kësaj, nëse kultivuesit e bimëve mjekësore dhe aromatike që janë në periudhën e konvertimit në prodhimtari organike, përfitojnë 50 €/ha shtesë për herë të parë; ndërsa, fermerët, sipërfaqja e kultivuar e të cilëve me bimë mjekësore organike është e certifikuar, marrin më shumë shtesë prej 100€/ha krahasuar me vitin 2022 që kanë marrë 50€/ha. MBPZHR në vazhdimësi ka mbështetur sektorin e BMA me politika shumë të mira mbështetëse bujqësore.

Sektori i PPJD¹ dhe BMA ka pasur një rritje në gjashtë vitet e fundit, si në drejtim të rritjes së vëllimeve të produkteve të grumbulluara apo të kultivuara. Në vitin 2017 vëllimi i përgjithshëm i produkteve të shitura ishte 2,357 tonë me eksporte në vlerë prej 6.14 milionë euro; në vitin 2018 vëllimi i përgjithshëm i produkteve të shitura ishte 2,088 ton me eksport prej 7 milion €, në vitin 2019 vëllimi i përgjithshëm i produkteve të shitura ishte 2,189 ton me eksport 8,5 milion €, ndërsa në vitin 2020, vëllimi i produkteve të shitura të sektorit ishte 3,074 ton me eksport në vlera prej 12.6 milionë euro, kurse gjatë vitit 2022 në sasi prej 3,666 ton dhe shitje e përgjithshme në vlerë € 16,4. Kjo tregon se sektori i PPJD dhe BMA është një sektor i fokusuar në eksport me trende pozitive që kanë kontribuar në përmirësimin e bilancit negativ tregtar të Kosovës.

¹ Udhëzimi Administrativ i MBPZHR nr.04/2008 - Produktet pyjore jo-drusore konsiderohen bimët mjekësore dhe aromatike që gjenden të lira në natyrë, frutat e pyllit, ushqimet (kërpudhat, arrat, barishtet), ekstraktet, lëngjet dhe distilimet (rrëshirat, ngjyrat, esencat). produkte të fibrave (osier, bambu, rotan, etj.), produkte nga kafshët dhe insektet (mishi, lëkura, lëvorja, mjalti, etj.) dhe inerte (rëra, zhavorri, guri).

Arsyet kryesore e tendencave pozitive të eksportit të sektorit është:

- (1) rritja e kërkesës për produkte të shëndetshme në mbarë botën - shumica e produkteve kanë origjinë bimore.
- (2) cilësi e mirë e produkteve të ofruara në treg, e cila gjithashtu lidhet me zbatimin e standardeve të cilësisë dhe sigurisë nga shumica e kompanive të përfshira dhe
- (3) lidhje të mira tregu të zhvilluara nga eksportuesit.

Përveç kësaj, Kosova ka kushte të favorshme agro-klimatike si për grumbullimin e PPJD-ve ashtu edhe për kultivimin e BMA-ve dhe është në afërsi të tregjeve të BE-së.

Pavarësisht potencialit të madh të tregut, sektori BMA përballet me probleme të përbashkëta të sektorit bujqësor si toka e fragmentuar, përdorimi i teknologjive të vjetruara, njohuritë e pamjaftueshme të aktorëve përkatës, njohuritë e kufizuara të kultivimit organik, cilësia e ulët e inputeve/farërave, kostot e larta të prodhimit, mungesa e cilësisë. sistemi i menaxhimit të qendrave grumbulluese dhe mungesa e shërbimeve të ekstensionit me përvojë. Prandaj, fokusi në cilësinë e përmirësuar dhe sasinë e shtuar paraqet një mundësi sektori për rritje si në shitje ashtu edhe në punësim. Për këtë studim të sektorit PPJD dhe BMA 2022, Shoqata Organike angazhoi Basri Hysenin, i cili ka shkruar raporte për disa vite me rradhë në lidhje me sektorin PPJD dhe BMA.

2. SFOND

Shoqata ORGANIKA ka kryer studime për sektorin PPJD dhe BMA që nga viti 2017. Objektivi kryesor i studimit është të prezantojë të dhënat e sektorit të mbledhura nga anëtarët e shoqatës dhe jo anëtarët me të njëjtën metodologji dhe në mënyrë të përsëritur (çdo vit) dhe ndajnë gjetjet e studimit me të gjithë aktorët e sektorit të bujqësisë duke përfshirë Ministrinë e Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural (MBPZHR), donatorët dhe institucionet tjera relevante. Raporti u bë një mjet informacioni/reference për aktorët e sektorit si dhe për institucionet dhe donatorët e tjerë për të përgatitur strategji dhe programe zhvillimi. Këtë vit ka dy përjashtim për sa i përket përzgjedhjes së kompanive për t'u intervistuar:

- a. disa anëtarë të ORGANIKA që nuk ishin përfshirë as në vjeljen e PPJD dhe as në kultivimin e BMA, anëtarë të tillë si ata që merreshin me kultivimin e kungujve, nuk u intervistuan; dhe
- b. janë intervistuar disa eksportues të PPJD dhe BMA që nuk janë anëtarë të shoqatës, por janë aktorë të rëndësishëm të sektorit, me të vetmin qëllim që të kemi një pasqyrë reale të të ardhurave që vijnë nga këta 2 nen sektorë, PPJD dhe BMA.

Raportin për vitin 2022 (sikur se edhe raporti 2021, ORGANIKA e ka përgatitur me mbështetjen e projektit SIREN (Zhvillimi Ekonomik Rural i Qëndrueshëm dhe Gjithëpërfshirës) i zbatuar nga Caritasi Zvicëran në Kosovë dhe financuar nga ADA (Agjencia Austriake për Zhvillim).)

3. HULUMTIMI

3.1 Metodologjia

Ky raport ofron një përmbledhje të sektorit të PPJD-ve dhe BMA-ve për vitin 2022 duke përfshirë punësimin, kapacitetet përpunuese, standardet e ushqimit, grumbullimin e PPJD dhe kultivimin e BMA-ve, kontratat e nënshkruara, shitjet, sfidat, investimet si dhe planet për vitet e ardhshme.

Ky raport kryesisht përdor të dhëna nga burimet parësore. Fillimisht u përgatit një pyetësor (Aneksi 1) nga stafi i ORGANIKA-s, në konsultim me konsulentin e angazhuar për intervistimin e kompanive private të përfshira në këtë sektor. 42 kompani/operatorë u intervistuan nga konsulenti duke përdorur pyetësorin, dy kompani të intervistuar gjatë vitit të kaluar kanë ndaluar aktivitetet. Të dhënat e mbledhura u përpunuan duke përdorur Microsoft

Excelin. Përveç kësaj, për të krahasuar dhe konfirmuar të dhënat e mbledhura nga sektori privat, janë përdorur të dhënat dytësore duke përfshirë dokumentet, raportet dhe studimet nga Agjencia e Statistikave të Kosovës, Ministria e Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural, Dogana e Kosovës dhe projektet e donatorëve PPSE, GIZ, USAID, IADK etj.

Kompanitë/operatorët privatë të intervistuar përfshijnë qendrat e grumbullimit, përpunuesit dhe eksportuesit që merren si me PPJD ashtu edhe me BMA; ato përfaqësojnë të paktën 99% të numrit të përgjithshëm të kompanive që operojnë në këtë sektor.

Krahasuar me raportin e vitit 2020, gjatë përgatitjes së raporteve për vitet 2021 dhe 2022 - janë intervistuar edhe gjashtë kompani të tjera, kryesisht kompani që nuk janë anëtare të ORGANIKA-s por që janë të rëndësishme për sektorin, sepse ato kompani kanë aktivitete të ngjashme me anëtarët e tjerë të Organikës, që merret me PPJD, BMA dhe frutat e imta. Janë edhe 2 kompani që merren vetëm me fruta të imta, por nuk janë fare të përfshira në PPJD dhe BMA, nuk janë përfshirë në këtë raport, sepse qëllimi kryesor i këtij raporti është PPJD dhe BMA. Për këtë arsye, të ardhurat nga frutat e imta prej vitesh nuk mund të reflektohen në terma realë për sa i përket të ardhurave dhe rendimentit të tyre, sepse disa aktorë nuk janë përfshirë.

Disa nga anëtarët e ORGANIKA-s, përveç PPJD dhe BMA, janë të përfshirë në grumbullimin dhe përpunimin e pemëve të imta, p.sh., mjedrës, duke përdorur të njëjtat kapacitete përpunuese dhe burime njerëzore për mbledhjen, përpunimin dhe tregtimin e të dy produkteve: PPJD/BMA, prandaj, të dhënat për cilësitë dhe shitjet janë të mbledhura edhe për pemët e imta. Megjithatë, pemëve të imta nuk janë pjesë e fushëveprimit të këtij dokumenti; prandaj, të dhënat e mbledhura do të jepen në një seksion të veçantë. Për sa i përket punësimit të këtyre anëtarëve në këtë raport është paraqitur vetëm një pjesë e punonjësve të angazhuar në përpunimin e PPJD dhe BMA dhe jo numri i të punësuarve të angazhuar në përpunimin e pemëve të imta.

Qëllimi i kësaj qasjeje ka qenë përcaktimi i qartë i numrit të punonjësve të angazhuar në sektorin PPJD & BMA.

3.2 Rezultatet

3.2.1 Punësimi në sektorin PPJD&BMA

Sektori i PPJD dhe BMA punëson një numër të madh njerëzish në të dy nën sektorët: PPJD dhe në kultivimin e BMA. Për studimin janë intervistuar qendrat grumbulluese, përpunuesit dhe eksportuesit, prandaj vetëm numri i personave të punësuar direkt prej tyre, me kohë të plotë dhe me kohë të pjeshme, është i regjistruar dhe i paraqitur në këtë seksion, por jo numri i grumbulluesve dhe fermerëve të kontraktuar.

Punësimi total me orar të plotë 315 dhe sezonal 938

Në vitin 2022, sektori PPJD&BMA punësoi gjithsej 315 punëtorë me orar të plotë; nga të cilët 169 ose 54% ishin gra dhe 146 meshkuj ose 46% burra. Punonjësit sezonal në total ishin 938, duke përfshirë 681 gra ose 73% të numrit të përgjithshëm dhe 257 meshkuj ose 27% burra. Të punësuarit me ora të plotë në vitin 2022 krahasuar me vitin 2021 janë ulur me 6 të punësuar ose -2%, ndërsa numri i punëtorëve sezonal ka rënë me 70 ose -7%. Për sa i përket gjinisë, të dhënat tregojnë se numri i grave të punësuar është më i vogël dhe ato dominojnë fuqinë punëtore në mesin e punëtorëve sezonal krahasuar me burrat, por më pak për 6 punonjës dhe me orar të plotë nga 5 punonjës.

Punësimi me orar të plotë dhe sezonal i ofruar nga të intervistuarit është i ndarë sipas gjinisë dhe moshës dhe janë paraqitur në tabelën e mëposhtme:

Tabela 1: Struktura e punësimit në PPJD& BMA 2017 - 2022

Punësimi	Orari plotë			Sezonal		
	Gra	Meshkuj	Total	Gra	Meshkuj	Total
2022	169	146	315	681	257	938
Share Raporti %	54	46		73	27	
Rritje/ulje%	<u>3</u>	<u>-7</u>	<u>-2</u>	<u>-1</u>	<u>-20</u>	<u>-7</u>
2021	164	157	321	687	321	1,008
Share Raporti %	51	49		68	32	
Rritje/ulje%	<u>21</u>	<u>-5</u>	<u>7</u>	<u>-6</u>	<u>-5</u>	<u>-5</u>
2020	135	166	301	727	337	1,064
Share Raporti %	45	55		68	32	
Rritje/ulje%	<u>-7.53</u>	<u>-16.16</u>	<u>-12.5</u>	<u>4.91</u>	<u>-10.61</u>	<u>-0.56</u>
2019	146	198	344	693	377	1,070
Share Raporti %	42	58		65	35	
Rritje/ulje%	<u>-7.01</u>	<u>25.32</u>	<u>9.21</u>	<u>31.75</u>	<u>40.67</u>	<u>34.76</u>
2018	157	158	315	526	268	794
Share Raporti %	50	50		66	34	
Rritje/ulje%	<u>71</u>	<u>52</u>	<u>61</u>	<u>66</u>	<u>19</u>	<u>47</u>
2017	92	104	196	316	225	541

Tabela 2 Tendanca e strukturës së punësimit në PPJD & BMA përgjatë 2017 – 2022

Viti	Orari plotë			Sezonal		
	Gra	Meshkuj	Total	Gra	Meshkuj	Total
2017	92	104	196	316	225	541
2018	157	158	315	526	268	794
2019	146	198	344	693	377	1,070
2020	135	166	301	727	337	1,064
2021	164	157	321	687	321	1,008
2022	169	146	315	681	257	938

Nga shifrat e punësimit për periudhën kohore 2017 - 2022, mund të konstatojmë se ka pasur një kurbë që paraqet rritje të punësimit deri në vitin 2019 dhe më pas kemi një rënie të punësimit, ose vazhdimin e të njëjtit trend. Ka shumë arsye për këto kthesa dhe bazuar në bisedën më të intervistuar: emigracionin e të rinjve, që lidhet drejtpërdrejt me këto vite. Për më shumë detaje, shih grafikut më poshtë se cilët përfaqësojnë këtë tabelë më poshtë:

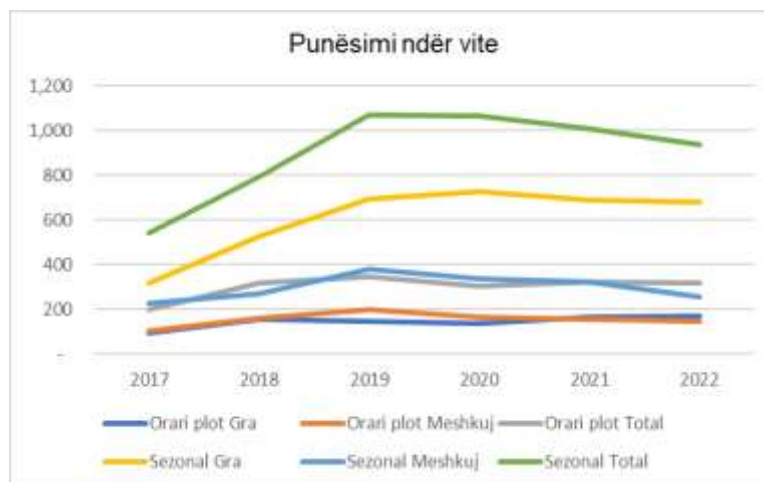

Figura 1: Tendanca e strukturës së punësimit në PPJD & BMA përgjatë 2017 – 2022

Duke i ndarë të punësuarit sipas moshës, në punësim dominojnë të rinjtë 18 – 30 vjeç. Nga gjithsej punonjësit, si me orar të plotë ashtu edhe sezonalë, 1,272, 620 ose 49% ishin të rinj, 482 ose 38% ishin në moshën 31-44 vjeç dhe vetëm 170 ose 13% ishin midis 45-65. Këto shifra përfaqësojnë gjithashtu popullata e Kosovës e cila dominohet nga rinia.

Tabela 3: Moshja e punonjësve 2022

Moshja e punonjësve (vjet)	Orari plotë	%	Sezonal	%
18 – 30	110	35	494	53
31 – 44	154	49	304	32
45 – 65	51	16	140	15
Total	315	100	938	100

Nëse krahasojmë moshat e ndryshme të punonjësve krahasuar me 2022 dhe 2021, situata duket si më poshtë në tabelë dhe figurë. Ka një rënie të numrit të të punësuarve në kategorinë e moshës 18-30 vjeç dhe rritje të numrit të të punësuarve në kategorinë e moshës 31-44 vjeç.

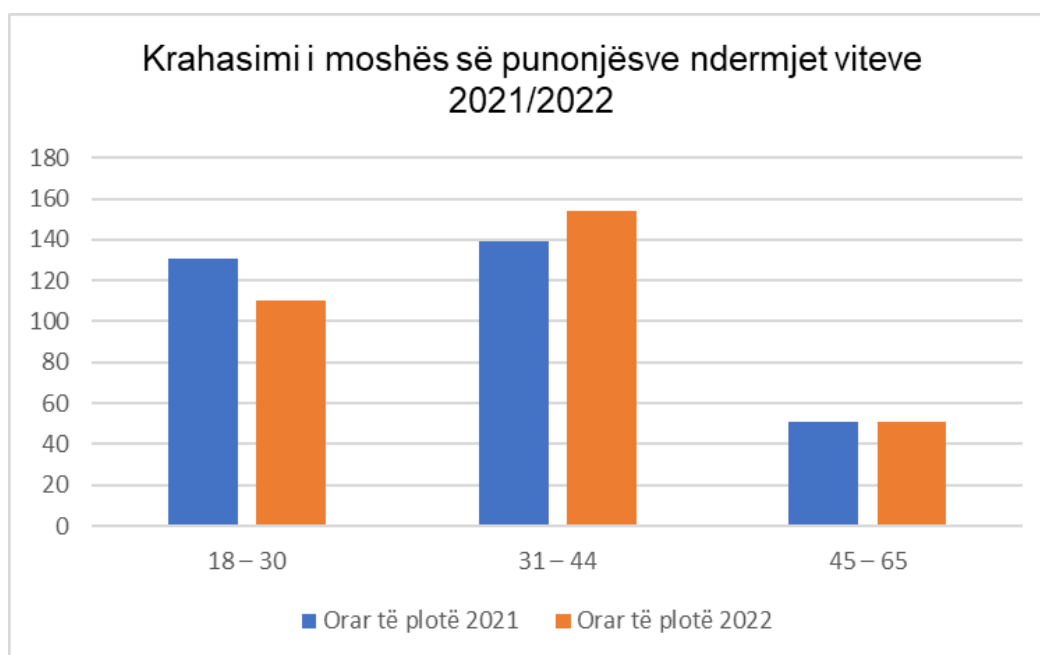

Figura 2: Krahasimi i moshës së punonjësve ndërmjet viteve 2021/2022

Angazhimi i punëtorëve sezonal mesatarisht ka qenë për një periudhë 6 muajore, e cila është në përputhje me periudhën kritike të vjeljes së PPJD dhe kultivimin e BMA. d.m.th. përfshin muajt e pikut të këtij sektori duke filluar nga maji deri në shtator. Por ka edhe një ngjashmëri për sa i përket muajve të angazhuar në muajt sezonal me vitet e mëparshme. Kjo periudhë e zgjatur e angazhimit të punëtorëve sezonal prej 1 muajsh në krahasim me vitet e mëparshme tregon se kemi një rritje të ndjeshme edhe të rendimentit të korrur të PPJD gjatë vitit 2022, i cili i shprehur në tonën është 3666 ton.

Tabela 4 Punëtorët sezonal, numri i muajve të angazhuar gjatë vitit 2022

Angazhimi mujor vjetor			
2019	2020	2021	2022
4	5	5	6

Krahasuar punësimin gjatë gjashtë viteve (2017 – 2022), punësimi, me orar të plotë dhe sezonal, është rritur vazhdimisht pas zhvillimit të sektorit, por në vitin 2021 numri i punonjësve me orar të plotë është rritur me 7% dhe ka rënë për të punësuarit sezonal. për -5% si dhe të punësuarit me orar të plotë në vitin 2022 krahasuar me vitin 2021 janë ulur me 6 të punësuar ose -2%, ndërsa numri i punëtorëve sezonal ka rënë me 70 ose -7%.

Rritja e punësimit është një tregues se sektori është në rritje të vazhdueshme dhe është treguar të jetë një sektor premtues për ekonominë e Kosovës, edhe pse punësimi ka pasur një rënie të lehtë në vitin 2021 për punëtorët sezonal, dhe për një rënie si për punëtorët sezonal ashtu edhe për ata me orar të plotë, gjatë vitit 2022 siç u përmend më lart.

3.2.2 Struktura e bizneseve

Lloji kryesor i bizneseve të përfshira në këtë sektor është sipas statutit ligjor: Shoqëria me Përgjegjësi të Kufizuar (SH.P.K.). Nga 42 kompani të intervistuar, 36 janë SH.P.K., 3 si biznese individuale dhe 3 kooperativa bujqësore. Pra, ka një ndryshim shumë të vogël midis viteve 2022 dhe 2021, një B.I. dhe një SH.P.K. kanë ndërprerë aktivitetin e tyre, ndërsa një OJQ tashmë është shndërruar në kooperativë. Fillimisht shumica e kompanive ishin të regjistruara si biznese individuale, megjithatë, për shkak të mundësive më të mira të financimit të biznesit kryesisht nga grantet nga donatorët, veçanërisht nga donatorët e BE-së, shumica e kompanive e kanë kaluar statutin e tyre në SH.P.K. dhe të gjitha bizneset e reja u regjistruan si SH.P.K.

Struktura e biznesit dominohet nga SH.P.K. - 36 nga 42 biznese të intervistuar

Tabela 5: Struktura e bizneseve

Statuti ligjor	
SH.P.K.	36
B.I.	3
Kooperativa	3
Total	42

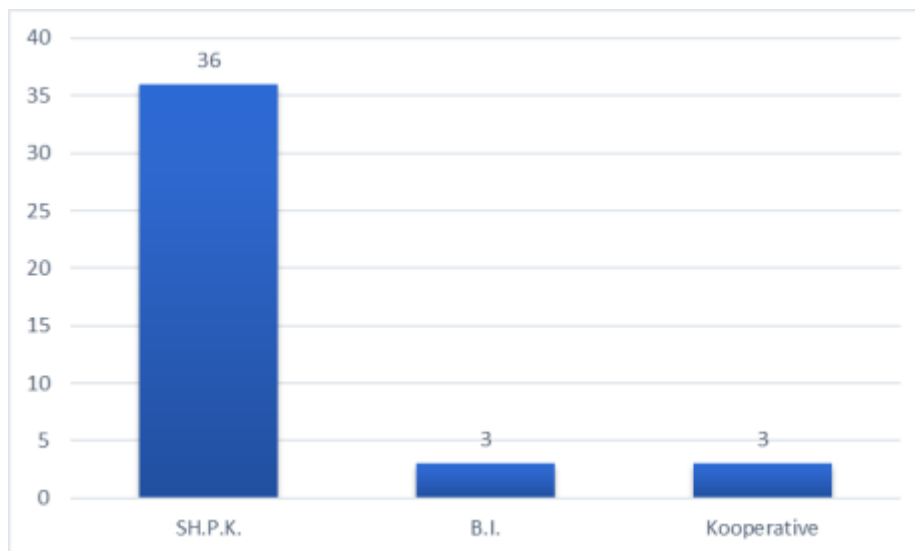

Figura 3: Struktura e bizneseve

3.2.3. Standardet e cilësisë dhe sigurisë së ushqimit

Standardet e cilësisë dhe sigurisë janë të rëndësishme për sektorin PPJD dhe BMA pasi tregu kryesor i synuar është eksporti. Pas kërkesës së blerësve në tregjet e eksportit, standardi organik është standardi më i zbatuar ndër kompanitë e intervistuar; nga 42 të intervistuar, 32 kompani u certifikuan me standarde organike gjatë vitit 2022. Dy kompani u certifikuan shtesë me BioSuisse dhe dy NOP, standarde të ngjashme me ato organike, por që kërkohen për shitjen e produkteve organike në Zvicër dhe SHBA. Sa i përket standardeve HAACP, katër kompani janë certifikuar, ndërsa për standardet e tjera, një kompani është e certifikuar me IFS (standardi më i lartë i cilësisë), 5 kompani me ISO 22,000 dhe asnjë kompani me UTZ (aspektet sociale). Për standardet e kultivimit, 1 kompani është e certifikuar me Global GAP. Për më shumë informacion, shih tabelën më poshtë

Zbatimi i standardeve zhvilloi kapacitetet e brendshme të kompanive për të prodhuar produkte me cilësi më të lartë, për rrjedhojë, shitjet në tregjet e eksportit janë rritur vazhdimisht. Tabela e mëposhtme paraqet numrin e kompanive të certifikuara me standarde të ndryshme dhe krahasimin ndër vite. Nuk ka asnjë ndryshim apo progres të rëndësishëm në zbatimin e standardeve krahasuar me vitet e mëparshme. Disa kompani zbatojnë disa standarde.

Tabela 6: Krahasimi ndër vite për standardet e cilësisë dhe sigurisë së ushqimit

Viti	Organik	HAACP	ISO 22000	IFS	UTZ	Global GAP
2020	39	1	5	1	1	1
2021	36	3	6	3	1	1
2022	32	4	5	1	0	1

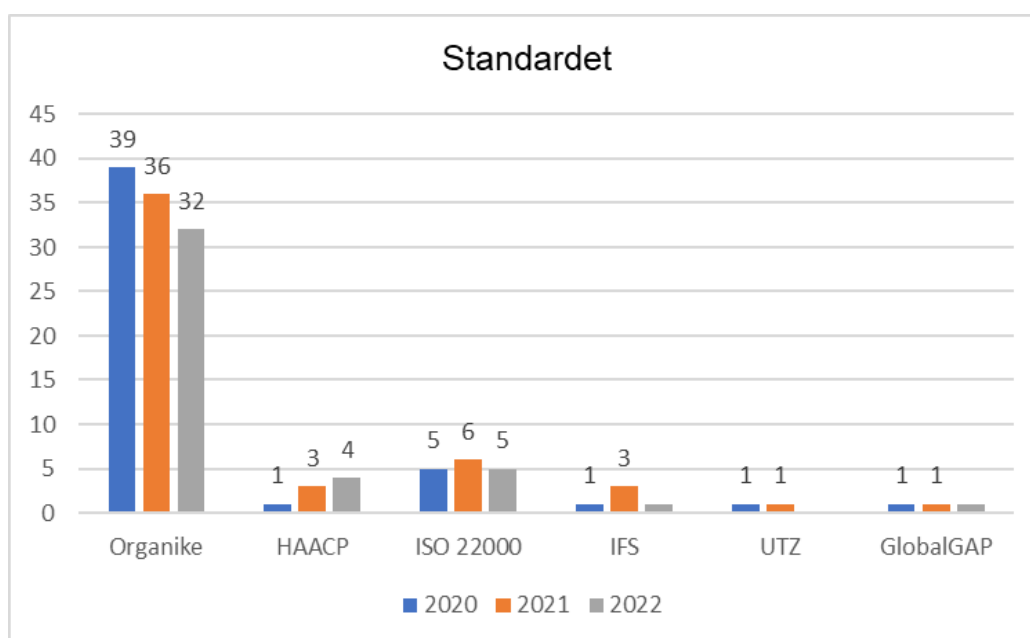

Figura 4: Numri i kompanive që zbatojnë standardet e cilësisë dhe sigurisë së ushqimit

Nga figura e mësipërme shihet se ka një rënie të certifikimeve organike, por kjo vije sepse kemi 2 intervista më pak, kompanitë me standarde HACCP të zbatuara janë rritur dhe se ISO 22000 luhet në të njëjtat shifra prej vitesh. Deri në një lëvizje shumë të vogël sa i përket zbatimit të standardeve ka ndodhur sepse nuk ka aktorë/biznese të rinj që janë përfshirë në 4-5 vitet e fundit në këta sektor.

3.2.4. Kapacitetet përpunuese

Kapacitetet përpunuese të aktorëve në sektor janë të rëndësishme për të prodhuar produkte që plotësojnë kërkesat cilësore të blerësve në tregjet e eksportit. Duke investuar në kapacitete përpunuese, sektori ka rritur vëllimet dhe cilësinë e produkteve të eksportuara; më e rëndësishmja, çmimet e shitjes ishin më të larta dhe kënaqësia e blerësve ishte më e lartë.

3.2.4.1 Tharëse

Tharja është aktiviteti më i rëndësishëm i procesit të përpunimit për PPJD dhe BMA për faktin se produktet duhet të thahen sa më shpejt që të jetë e mundur pas vjeljes për të ruajtur cilësinë e tyre. Tharëset janë treguar të jenë gjithashtu mjeti më i rëndësishëm për të iniciuar grumbullimin e PPJD-ve dhe BMA-ve në një zonë të caktuar; operatorët (p.sh., qendrat e grumbullimit)

Sipërfaqja totale e tharëses në 2022 është 3,393 m²

të përfshirë kanë nevojë për një tharëse, gjithashtu, për të bindur një blerës (p.sh., eksportues) se ata janë në gjendje të furnizojnë produkte me cilësi të mirë.

Sipas kësaj logjike, agjencitë ndërkombëtare zhvillimore (USAID, ADA etj.) dhe MBPZHR kanë ofruar mbështetje financiare për bizneset për të instaluar tharëse. Në vitin 2022, sipërfaqja e tharëseve është ulur në gjithsej 3,383 m² ose -2.5% më pak krahasuar me sipërfaqen e tharjes në vitin 2021. Siç shihet në tabelën e mëposhtme, sipërfaqja e tharëseve nga viti 2018 në 2021 është rritur me një mesatare në vit prej 36.1%. Por nga viti 2021 në 2022 ka një rënie të tharëseve prej -2.5%. Kjo rënie në këtë sektor shihet si një sektor shumë i varur nga grantet, dhe në vitin 2022 nuk ka pasur as skema grantesh për sektorin e PPJD dhe BMA (as nga USAID, BE, Helvetas, MBPZHR, etj. (përveç Caritas zviceran). Gjithashtu një kultivues BMA dhe një qendër grumbulluese BMA kanë hequr dorë nga të gjithë aktivitetin e tyre në këtë sektor, pra tharëset e tyre nuk janë llogaritur në sipërfaqe. Kapaciteti i shfrytëzimit të tharëseve është zvogëluar brenda 24 orëve me 28% sepse numri i ditëve në përdorim të tharëseve është rritur me 8.3% Kapaciteti ditor i të gjitha tharëseve ishte mesatarisht 2.8 ton/ditë, por kapaciteti ditor varet nga përmbajtja e ujit të produkteve pyjore jo drusore dhe bimë mjekësore. Për sa i përket shfrytëzimit të tharëseve, shfrytëzimi mesatar ishte 117 ditë/vit, gjatë vitit 2022.

Tabela 7 Kapacitetet përpunuese – Tharëse

Vitet	Sipërfaqe m ²	Kapaciteti ton/24 orë	Kapaciteti i shfrytëzuar ditë/vit
2022	3,393	103.0	117.0
Rritje/ulje %	(2.50)	(28.0)	8.3
2021	3,480	143.0	108.0
Rritje/ulje %	31.82	(27.97)	8.33
2020	2,640	143	108
Rritje/ulje %	37.5	62.50	(7.69)
2019	1,920	88	117
Rritje/ulje %	39.03	22.22	6.36
2018	1,381	72	110
Rritje/ulje %	(4.63)		
2017	1,448		

Kjo sipërfaqe në rënie e tharëseve ilustron më së miri në figurën më poshtë

Figura 5: Kapacitetet përpunuese – Tharëse

3.2.4.2 Tunelet per ngrirje te thelle (shok tunele)

Nga 42 kompani, vetëm 18 kanë raportuar se zotërojnë shok tunelet. Dy kompani, siç e shpjeguam edhe më sipër, janë larguar nga aktivitetet në sektorin BMA, por nuk kanë pasur shok tunele as më parë. Këto kompani që kanë shok tunele janë kompani që merren me PPJD (kërpudha të egra, boronica të egra ose manaferra) ose fruta të imta të kultivuara (boronica, mjedra, manaferra) dhe kërpudha (shampinjon). Sipërfaqja totale e shok tuneleve (-40°C) të instaluar është 680 m² me kapacitet për të përpunuar 186-ton mallra në ditë, por shfrytëzimi vjetor është relativisht i ulët - vetëm 106 ditë/vit.

Sipërfaqja totale e shok tuneleve në vitin 2022 është e barabartë me vitin 2021 (680 m²)

Krahasuar me vitin 2022, sipërfaqja për shok tunelet nuk ka rritje, ndaj sipërfaqja mbetet e njëjtë me atë të vitit 2021. Pas intervistave me pronarët e shok tuneleve, arsyeja pse nuk i kanë zgjeruar kapacitetet me shok tunele, ata theksojnë se shohin mungesë të fuqisë punëtore për fermerët për shkak të emigrimit të madh të rinjve drejt vendeve perëndimore. Më pas theksojnë se kapacitetet deponuese dhe ftohëse janë në harmoni brenda kompanive të tyre që pranojnë produktet. Por gjatë bashkëbisedimit kihet parasysh se gjatë vitit 2021 - 2022 nuk ka pasur skema granti dhe sigurisht që ka ndikuar edhe në mos rritje apo zgjerim të kapaciteteve ftohëse. Aktorët e këtij sektori ende mendojnë të mbështeten nga sistemi i granteve, i cili nuk është shumë premtues.

Tabela 8 Kapacitetet përpunuese - Kapacitetet e shok tuneleve

	Sipërfaqe m ²	Kapaciteti (ton/24 orë)	Përdorimi (ditë/vit)
2022	680	186.2	120
Rritje/ulje %	0	-2	0
2021	680	190	120
Rritje/ulje %	50	170	0
2020	454	70.5	120
Rritje/ulje %	1	5	20
2019	448	67	100
Rritje/ulje %	6	12	5
2018	424	60	95
Rritje/ulje %	92		
2017	221		

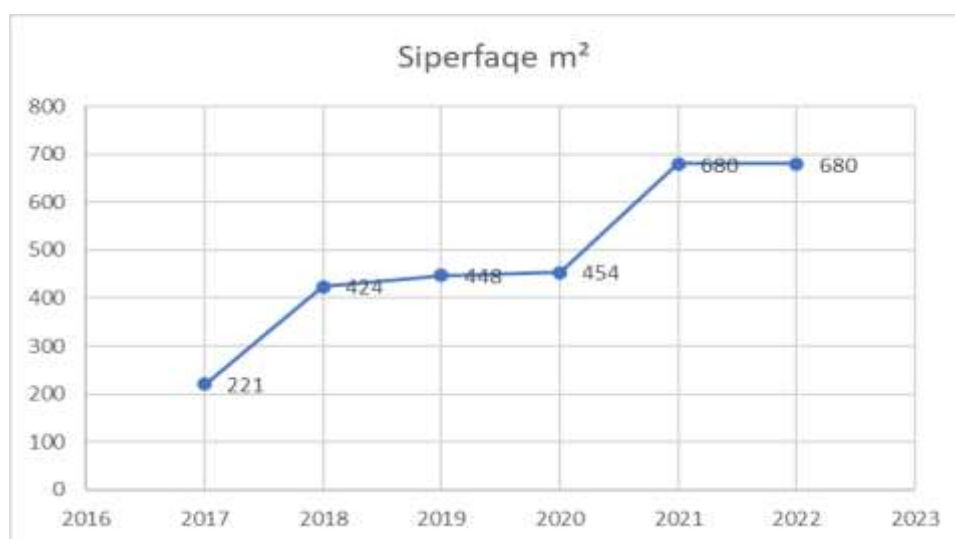

Figura 6: Kapacitetet përpunuese - Kapacitetet e shok tuneleve

3.2.4.3 Deponimi i produkteve të ngrira

Përkundrazi, kapacitetet e ruajtjes së produkteve të ngrira kanë ndryshuar me një rritje, por vetëm me 12,4%, më pak në krahasim me ndryshimin e viteve 2020 dhe 2021 që ishte 26%. Sipërfaqja e përgjithshme me deponimin të produkteve të ngrira në vitin 2022 ishte 8,926 m², që përfaqëson më shumë për 12.4% krahasuar me vitin 2021; megjithatë, kapaciteti i deklaruar është rritur me 24.90%, por sërish nuk lidhet me sipërfaqen por me produktet që janë magazinuar gjatë vitit 2022 (produkte të ndryshme janë ruajtur në krahasim me vitin 2021).

Sipërfaqja totale e ngrirjes së ftohjes është 8,926m² ose 12.4 % më shumë krahasuar me vitin 2021

Gjithashtu, numri i ditëve të shfrytëzimit të këtyre depove është rritur në 260 ditë/vit – arsyeja kryesore është se për shkak të kërkesës së ulët nga blerësit, shitjet - stoqet janë shitur ngadalë se në vitet e mëparshme konkretisht viti 2021.

Tabela 9: Kapacitetet e përpunimit - Frigorifer ftohës - 20 C

Vitet	Sipërfaqe m ²	Kapaciteti ton/24 orë	Kapaciteti i shfrytëzuar ditë/vit
2022	8,926	3,088	260
Rritje/ulje %	12.40	24.90	8.33
2021	7,941	2,472	240
Rritje/ulje %	26	128	(20)
2020	6,301	1,084	300
Rritje/ulje %	0.02	0.17	0.79
2019	6,158	788	195
Rritje/ulje %	61.50		
2018	3,813		
Rritje/ulje %	31.57		
2017	2,898		

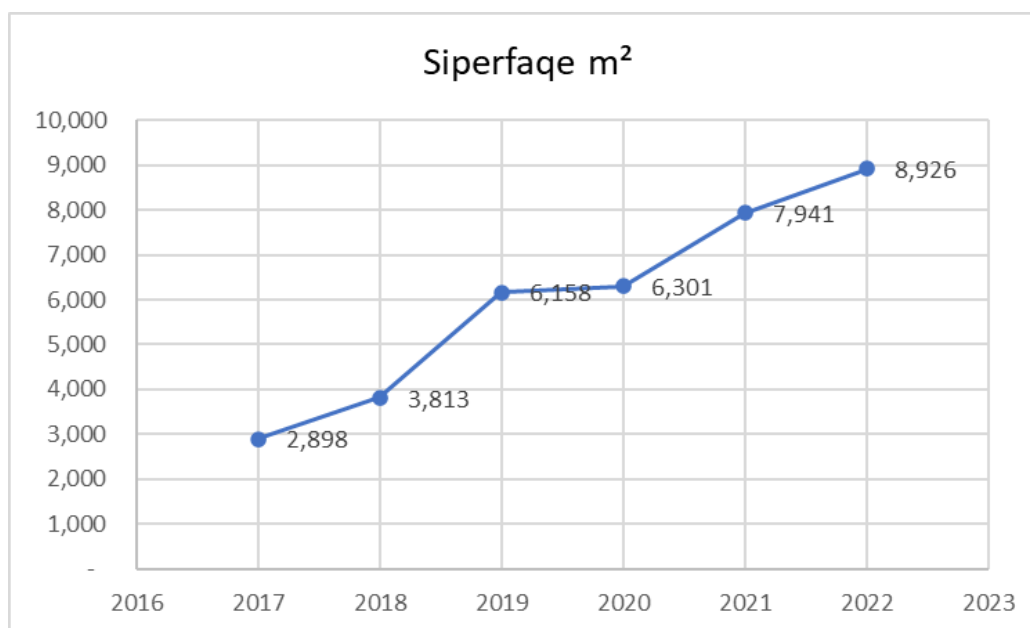

Figura 7: Kapacitetet e përpunimit - Frigorifer ftohës - 20 C

3.2.4.4 Objektet e përpunimit

Objekti i përpunimit është hapësira ku kompanitë pranojnë produktet, përgatisin produktet për tharje dhe përpunim dhe në fund paketimin e produkteve. Përveç zotërimit të një

tharëseje, të kesh një objekt/hapësirë për përpunim është çelësi për të pasur cilësi të lartë të produktit. Vitet e fundit kompanitë kanë investuar mjaft në objektet e përpunimit, së pari për të lehtësuar procesin e përpunimit dhe së dyti për të siguruar cilësi të lartë të produktit. Nga gjithsej kompanitë e intervistuar, 34 të intervistuar raportuan se kanë objekte përpunimi; ato, në vitin 2022, kanë një sipërfaqe shtesë prej 980 m², një rritje prej 6,66% krahasuar me vitin 2021. Sa i përket shfrytëzimit mesatar, objektet janë shfrytëzuar 213 ditë gjatë vitit 2022 ose -5,33 %. Kemi një rënie të përdorimit të objekteve përpunuese për shkak të kërkesës së ulët për produkte sepse siç është shpjeguar në tekst kërkesa nuk ka qenë e lartë dhe ende shumë kompani shfaqin stoqe të mëdha për shkak të kërkesës së ulët nga blerësit.

Tabela 10: Kapacitetet përpunuese - Objektet përpunuese

Vitet	Sipërfaqe m ²	Kapaciteti ton/24 orë	Kapaciteti i shfrytëzuar ditë/vit
2022	15,686	446	213
Rritje/ulje %	6.66	-24.79	-5.33
2021	14,706	593	225
Rritje/ulje %	2	0.65	-0.11
2020	14,392	359	253
Rritje/ulje %	2.46	25.09	83.33
2019	14,047	287	138
Rritje/ulje %	73.63		
2018	8,090		
Rritje/ulje %	30.23		
2017	6,212		

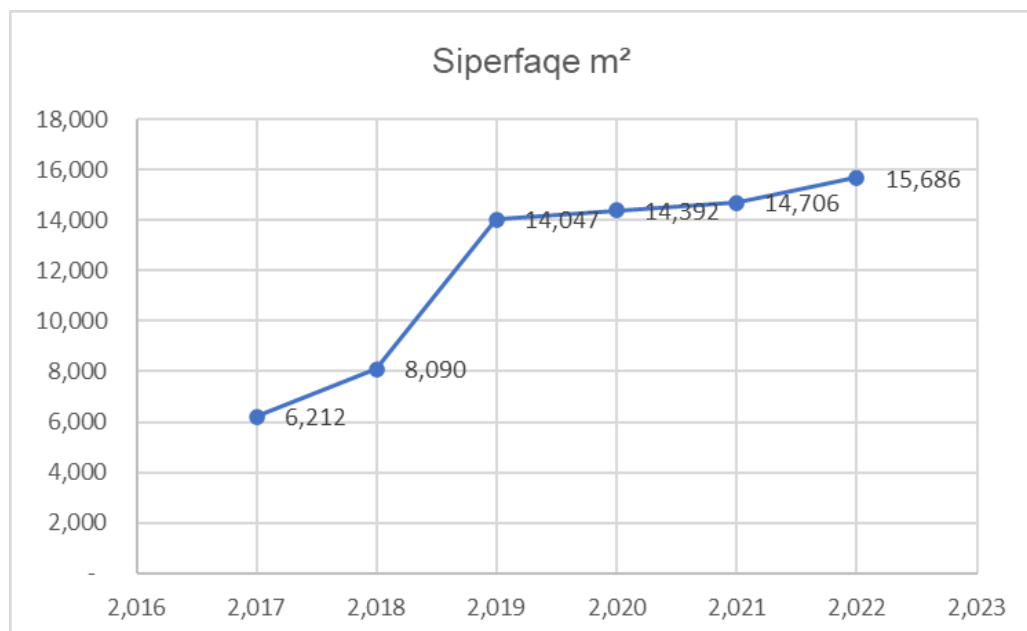

Figura 8: Kapacitetet përpunuese – objektet përpunuese

3.2.4.5 Makinat përpunuese

Edhe këtë vit intervistat vazhduan sikurse edhe vitet tjera pra nga kompanitë u kërkua që të prezantojnë kapacitetet e vetëm në makineri përpunuese dhe jo pajisje dhe makineri për prodhim primar sepse janë shumë sosh dhe kryesisht përdoren për aktivitete bazë bujqësore. Sektori zhvillohet përmes investimeve të bëra në makineri përpunuese dhe linja përpunimi për rritjen e vlerës së produkteve. Makineritë që posedon kompania janë të shumëllojshme, duke filluar nga makinat prerëse të fryteve dhe kërpudhave me vlerë rreth

700€ deri te linja e avancuar e përpunimit dhe paketimit me vlerë 150,000€. Të intervistuarit në bazë të posedimit të makinerive përpunuese grupohen si më poshtë:

1. Kompanitë pa makineri përpunuese – 12 nga 42 kompanitë e intervistuar nuk posedojnë asnjë makineri përpunuese. Këto kompani janë kryesisht kompani që merren me kultivimin e BMA-ve që janë ose kompani më të vogla që kanë filluar së fundmi me kultivim ose ato që janë të specializuara vetëm në kultivimin e BMA.
2. Kompanitë me makineri bazë të përpunimit – 5 nga 42 kompani të intervistuar kryesisht në qendra grumbullimi në shkallë të vogël kanë makina për përpunimin bazë – makina prerëse për prerjen e kërpudhave dhe mollëve të egra.
3. Kompanitë me linja përpunimi, 27 nga 42 kompanitë e intervistuar zotërojnë disa makineri përpunimi duke përfshirë makina prerëse p.sh., për kërpudhat dhe mollët e egra si dhe makina për pastrimin (fryrëset e ajrit dhe rripat e kontrollit) për frutat e egra p.sh., boronicat dhe manaferrat e dëllinjës.
4. Kompanitë me linja përpunimi – 9 nga 42 kompani të intervistuar. Produkte që kanë si output gjethet bimore në disa fraksione, një linjë Laser për pastrimin e produkteve të ngrira te pemëve te imta etj.

Këto grupe përfaqësojnë gjithashtu mënyrat se si janë zhvilluar kompanitë brenda sektorit; ata fillojnë pa makineri dhe ndërsa rriten në prodhim, investojnë më shumë në makineri për t'i shtuar vlerën produkteve.

3.2.5 Grumbullimi i produkteve Pyjore Jo-Drusore (PPJD)

Ne 2022, 17 lloje PPJD u mbledhën në vëllimin prej 3,666 ton. Vëllimi krahasuar me vitin 2021, që ishte 2,336 tonë, është shumë më i lartë për një të tretën. Në vitin 2022, kërpudhat – boletus kanë dominuar për shkak të kushteve të përshtatshme klimatike (vetë mbirëse), e njëjta situatë ka qenë edhe në vitin 2021 sa i përket grumbullimit të kërpudhave, domethënë dy vjet me radhë por viti 2022 konsiderohet rekord. Në tabelën e mëposhtme janë paraqitur llojet e PPJD që janë mbledhur gjatë vitit 2022.

**3,666 ton PPJD
të mbledhura**

Tabela 11: Sasia e mbledhur e llojeve të PPJD në 2022

Nr.	PPJD (Ang)	PPJD (Shq.)	Të freskëta/Tharë	Ton
1	Mushrooms – Boletus	Kërpudha - Boletus	Freskët	1,053
2	Wild Blueberries	Boronice Ecr	Freskët	831.5
3	Juniper Berries	Dëllinja	Freskët	632
4	Rosehips	Kaqa	Freskët	500.7
5	Wild Blackberries	Manafera Egër	Freskët	238
6	Wild Apple	Mollë e egër	Freskët	200
7	Elder flower	Shtogu	Tharë	63.5
8	Wild strawberries	Dredhëza e egër	Freskët	49.8
9	Cowslips	Aguliqe	Tharë	32.3
10	Red Linden	Bliri I kuq	Tharë	20
11	Blackthorn	Kulumria	Freskët	14
12	Yarrow (Achillea)	Bar pezmi	Tharë	10
13	Common Wormwood	Pelimi	Tharë	7
14	White Linden	Bliri I bardhë	Tharë	5
15	Wild garlic	Hudra Egër/Qepë Ariu	Tharë	4
16	Dandelion	Luleshurdha	Tharë	3.6
17	Nettle	Hirthrat	Tharë	2
Total				3,666

Në vitin 2022 – u mbledhën 17 lloje PPJD krahasuar me 2021 që u mbledhën 28 lloje PPJD dhe krahasuar me 29 lloje të mbledhura në 2020. Gjatë këtij viti numri i llojeve është më i vogël për 11 lloje krahasuar me vitin 2021.

Grumbullimi/vjelja e PPJD ka ardhur në rritje të vazhdueshme që nga raporti i parë në 2017, me përjashtim të vitit 2021.

Arsyet kryesore për të janë:

- (1) rritja e disponueshmërisë së kërpudhave në natyrë (vetë mbirjes) gjatë vitit 2022.
- (2) njerëzit në zonat rurale shpenzuan shumë më pak kohë për mbledhjen e PPJD sesa më parë për shkak të pranisë së madhe të kërpudhave dhe
- (3) kushtet më të rëndësishme klimatike shumë të mira për PPJD gjatë vitit 2022 (boronica të egra, kërpudha, kaqat, agulçet etj.).

Tabela 12: Grumbullimi/Vjelja e PPJD-ve gjatë periudhës (2017-22) në ton

Vitet	PPJD Ton	Rritje/ulje %
2022	3,666	55
2021	2,366	-23
2020	3,074	40
2019	2,189	5
2018	2,088	-11.41
2017	2,357	

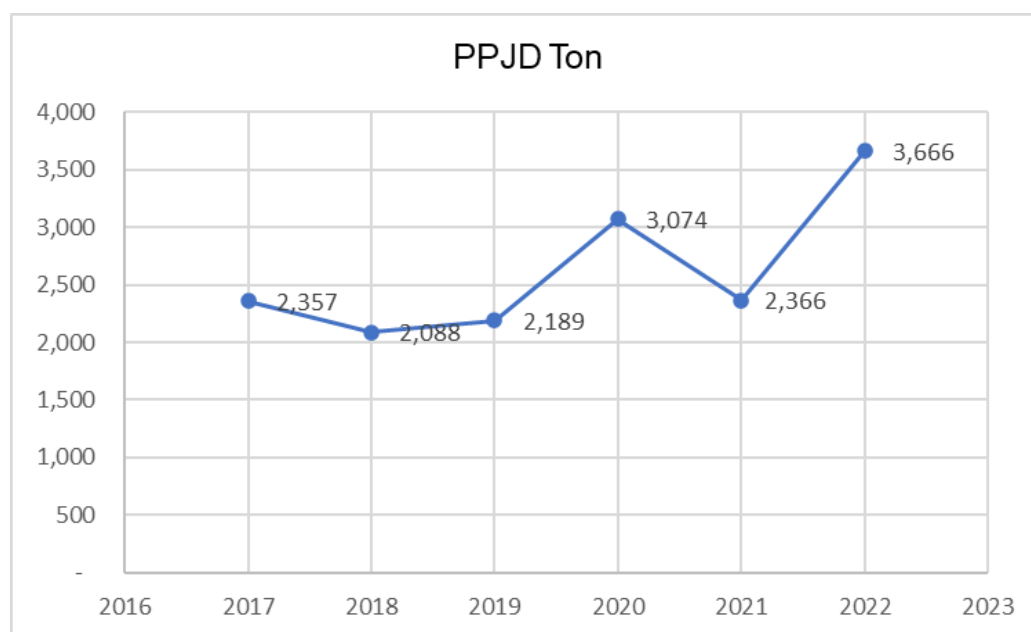

Figura 9: Grumbullimi/Vjelja e PPJD-ve gjatë periudhës (2017-22) në ton

3.2.5.1 Grumbullimi/Vjelja e PPJD & BMA dhe Kontraktimi

Gjatë vitit 2022 janë raportuar gjithsej 4,633 kontrata duke përfshirë 199 kontrata me qendrat grumbulluese, 2,485 kontrata me fermerë dhe 1,949 marrëveshje gojore. Nëse merren parasysh vetëm fermerët, janë 4,434 familje (sepse kontrata është lidhur me një anëtar të familjes); shumëzuar me 4 anëtarë mesatarisht – në mbledhjen e PPJD në vitin 2022 ishin përfshirë mbi 17,736 persona. Ka një rritje prej 14% të produktit të kontraktuar dhe kjo tregon se ky sektor çdo ditë e më shumë po bën lëvizje drejt prodhimit të kontraktuar që do ta stimulojë këtë sektor të zhvillohet edhe më shumë në të ardhmen.

Tabela 13: Prodhimi kontraktues PPJD dhe BMA

Lloji i kontratës	Vitet					
	2020		2021		2022	
	Nr. i Kontr.	Rritje/Ulje %	Nr. i Kontr.	Rritje/Ulje %	Nr. i Kontr.	Rritje/Ulje %
Qendrat grumbulluese	209	5	199	4	153	77
Fermerët me kontratë	1,894	46	2,485	54	3,223	130
Fermerët pa kontratë	1,985	49	1,949	42	2,123	109
Total	4,088	100	4,633	100	5,499	100

3.2.6. Kultivimi i BMA

Bimët mjekësore dhe aromatike (BMA) u kultivuan në mbi 400 ha duke prodhuar gjithsej 678 tonë. Ka qenë një rënie e ndjeshme në vitin 2022 krahasuar me vitin 2021, vetëm për 2 ha. Duke marrë në konsiderim se prodhimi i kamomilit është bazuar në teknologji të mekanizuar, kështu që Kosova nuk mund të jetë gjithmonë konkurruese me vendet e zhvilluara, që do të thotë se përafërsisht 50% e prodhimit të përgjithshëm të BMA përfaqësohet nga kamomili.

Kosova është shumë më konkurruese me BMA-të si kalendula, ciani, mëllaga e zakonshme për të cilat kultivohen teknologjitë që nuk kanë nevojë për mekanizim. Në lidhje me BMA-të ka tendenca negative shumë e vogël; ka më pak ha nën kultivim (më pak për 2 ha) dhe numër më i vogël fermerësh por rendiment mesatar më të lartë në ha. Por edhe pse ka një ulje të sipërfaqes së mbjellë me BMA, sërish ka një rritje të rendimentit prej 28 tonësh në sipërfaqen totale. Kjo rritje vjen për faktin se ka një numër të kufizuar fermerësh që merren me kultivimin e BMA dhe që janë ferma komerciale dhe kanë fituar përvojë në kultivimin e BMA.

400 ha të kultivuar

Tabela 14: Kultivimi BMA 2022

BMA (Ang)	BMA (Shq)	Sipërfaqe (Ha)	Prodhimi (ton)
Chamomile	Kamomila	184.09	260.40
Mentha	Menta	55.87	90.10
Nettle	Hithi	36.10	94.80
Common wheat	Gruri	34.50	59.00
Oregano	Rigoni bardh	24.01	54.54
Organic Rye	Theker organike	10.00	40.00
Blue Cornflower	Cian I kaltër	11.95	20.70
Sage	Sherbelë	14.50	19.00
Fennel	Finoku	13.83	11.50
Common mallow	Mëllagë e zezë	10.70	13.47
Lavandula	Livanda	2.00	3.50
Sunflower	Lule dielli	1.80	0.50
Elder flower	Lule shtogu	1.00	11.00
Total		400.35	678.51

Në tabelën e mësipërme janë paraqitur BMA vetëm ato, sipërfaqe të akumuluar e të cilëve ka kaluar 1 hektar.

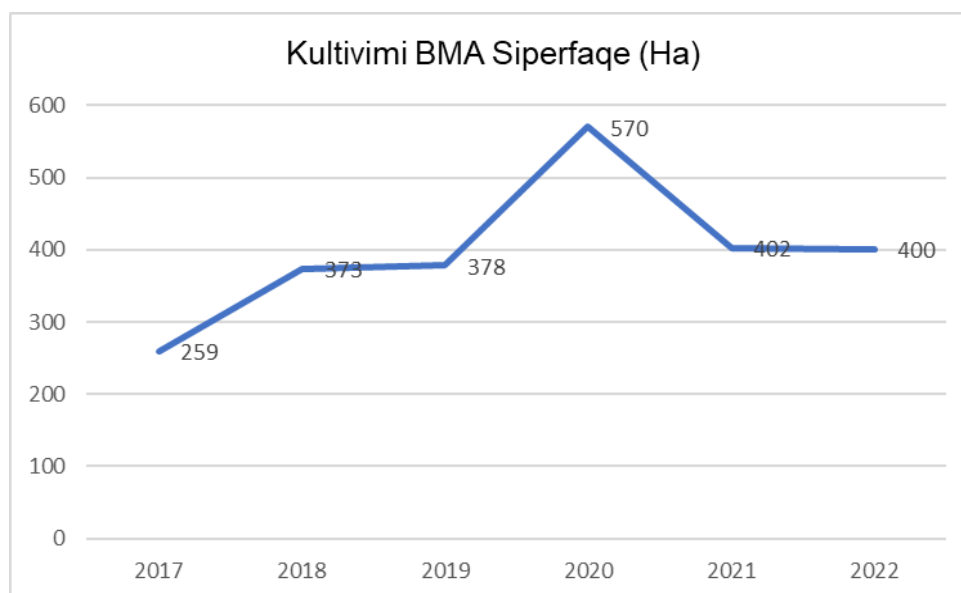

Figura 10: Kultivimi BMA 2022

Siç mund të shihet nga tabela dhe figura e mësipërme, tendenca pozitive e zgjerimit të kultivimit të BMA-ve nuk ka vazhduar si në vitet e mëparshme; megjithatë, është e rëndësishme të theksohet se përveç 42 të intervistuarve, ka edhe disa fermerë të tjerë të vegjël të përfshirë në kultivimin e BMA-ve, por ata pritet të rriten dhe kjo është një shenjë se kultivimi i BMA-ve do të vazhdojë të rritet më tej në të ardhmen. Por në bashkëbisedimin me të intervistuarit, vihet re se rendimenti nuk është shumë i kënaqshëm në BMA, ndaj duhet të vazhdojë futja e inputeve të reja dhe teknologjive të reja. Por te llojet e BMA, më shumë se 98% e vëllimit eksportohen dhe eksportohen kryesisht nga një eksportues. Ka një tendencë të caktuar 2-3 vitet e fundit që 4-5 kompani të tjera janë përfshirë seriozisht në tregun e huaj, kështu që pjesa e eksportit së shpejti do të duket ndryshe. Kjo lëvizje është shumë premtuese për këtë sektor në Kosovë.

3.2.7. Pemët e imta të menaxhuara nga aktorët e zinxhirit të vlerës së PPJD dhe BMA

Siç është shpjeguar tashmë në seksionin e metodologjisë, të dhënat e mbledhura për pemët e imta të kultivuara janë pjesë e këtij raporti vetëm sepse disa kompani PPJD&BMA përdorin të njëjtat kapacitete përpunuese dhe burime njerëzore për kultivimin, përpunimin dhe tregtimin e pemëve të imta. Nga 42 të intervistuarit, 12 prej tyre janë në një nivel të caktuar shumë të përfshirë në zinxhirët e vlerës së kultivimit, përpunimit dhe tregtimit të pemëve të imta. Sipërfaqja e përgjithshme e pemëve të imta të kultivuara të menaxhuara përmes zinxhirit të vlerës së PPJD dhe BMA është 524 ha me një prodhim prej 2,266 ton; totali i eksporteve të pemëve të imta ishte 7.74 milion €. Krahasuar me vitin 2021, sipërfaqja totale e pemëve të imta të kultivuara të menaxhuara përmes zinxhirit të vlerës së PPJD&BMA ishte 526 ha me një prodhim prej 1,389.4 ton (shkaku thatësia); eksportet totale të pemëve të imta ishin 6.12 milion €. Meqenëse disa qendra të mëdha grumbullimi të PPJD janë përfshirë në këtë studim këtë vit edhe ato po funksionojnë mirë në sektorin e mjedrës, rezultatet janë domethënëse në rritjen e numrit të fermerëve të mjedrës, sasisë së prodhuar dhe të ardhurave, më pak sipërfaqe, por një dallim shumë i vogël në sipërfaqe ndërmjet dy viteve krahasuese. Të ardhurat e përgjithshme janë ndikuar nga çmimi global i mjedrës këtë vit ka qenë së paku 4.5 euro për kg mjedër të eksportuar krahasuar me çmimin e vitit 2021 që ishte 3 euro për kg. Duke pasur parasysh se çmimi i eksportit të mjedrës ka ndryshuar që nga fillimi i sezonit të vjeljes. Sipas deklaratave të pronarëve të qendrave grumbulluese, çmimet në fillim të vjeljes ishin të larta 4.5 €/kg, të ofruara nga blerësit edhe në vendet perëndimore, por me vazhdimin e korrjes çmimi u ul me 50% me blerësit dhe qendrat e eksportit kanë vendosur të ulin çmimet e ofruara. Gjithashtu, për shkak të çmimit të lartë,

shumë blerës nga vendet perëndimore kanë blerë një sasi shumë më të kufizuara. Si rezultat, kemi stoqe për disa prej eksportuesve, por në këtë studim në bazë të metodologjisë stoqet trajtohen, si të ardhura. Blerjet në fillim të sezonit nga qendrat grumbulluese me çmim të lartë dhe më pas nga mesi i periudhës së vjeljes për shkak të kërkesës së vogël në tregun e mjedrës, kanë tronditur grumbulluesit dhe mund të konstatohet se shumica e tyre kanë pasur probleme financiare. Vetëm duke falënderuar kërpudhat - Boletus ata kanë pasur të ardhura të qëndrueshme, dhe kanë të hyra të përgjithshme.

Tabela 15: Eksporti i pemëve të kultivuara 2022

Pemët e imta (Ang.)	Pemët e imta (Shq)	Sipërfaqja në Ha	Sasia Ton	Vlera €
Raspberry	Mjedra	442	1,841	6,796,579
Blueberry	Boronice	9	100	400,000
Strawberry	Dredhëza	55	295	496,000
Blackberry	Manaferra	18	30	55,000
Total		524	2,266	7,747,579

3.2.8. Shitjet

Treguesi më i rëndësishëm i gjendjes së sektorit për një vit janë shitjet e produkteve si në eksport ashtu edhe në tregun vendas. Këto gjithashtu paraqesin kontributin e sektorit në bilancin e përgjithshëm tregtar të vendit dhe pjesëmarrjen në totalin e shitjeve të eksportit. Shitjet totale të sektorit PPJD dhe BMA për vitin 2022 ishin 16.4 milion €, krahasuar me shitjet totale të sektorit PPJD dhe BMA për vitin 2021 ishin 14 milion €.

**Shitjet totale të
PPJD dhe BMA-it
16.4 milion €**

Për më shumë informacione, shih tabelën më poshtë duke përfshirë PPJD dhe BMA gjatë eksporteve të vitit 2022 në tabelat e veçanta. Renditja e produkteve në tabelë bazohet në vlerën e shitjes, duke filluar nga më i madhi tek më i vogli.

Tabela 16: Sasia dhe vlera e PPJD e eksportuar ne 2022

PPJD (Ang)	PPJD (Shq)	Sasia (ton)	Vlera (€)
Mushrooms – Boletus	Kërpudha - Boletus	1,178	6,264,035
Juniper	Dëllinja	515	2,140,000
Blueberries wild	Boronicë Egër	646	1,835,300
Elder flower	Lule Shtogu	73	926,000
Cowslip	Aguliçe	30	700,000
Wild blackberry	Manaferra mali	240	560,000
Rosehips	Kaqa	350	549,000
Wild strawberry	Dredhëza e egër	195	429,100
Linden	Bliri	20	241,740
Wild garlic	Qepë ariu	15	150,000
Yarrow	Bar pezmi	10	25,000
Elderberry	Fryte shtogu	2	18,000
Blackthorn	Kulumria	14	16,800
Wild Apples	Molla e egër	5	10,000
St. John's wort	Lule balsami	1	3,500
Silver birch	Gjethe Mështekne	1	3,500
Blackberry leafs	Gjethe Manaferre	1	3,000
Total		1,602	13,874,975

Tabela 17: Sasia dhe vlera e BMA-ve të eksportuar gjatë vitit 2022

BMA (Ang)	BMA (Shq)	Sasia (ton)	Vlera (€)
Chamomile	Kamomili	200	801,940
Blue Cornflower	Ciani kaltër	17	298,000
Nettle	Hithra	47	215,141
Common mallow	Mëllaga zezë	11	197,500
Calendula	Kalendula	16	183,000
Mentha	Menta	48	158,702
Oregano	Rigon	28	138,000
Sage	Sherbela	16	80,000
Melissa	Bar blete	12	60,000
Sunflower	Luledielli	1	3,100
Lavandula	Livanda	4	17,500
Total		397	2,152,883

Ekzistojnë tre arsye kryesore për rritjen e shitjeve:

- (1) Çmimet globale në 2022 ishin më të larta në krahasim me 2021,
- (2) Kërpudhat - Boletus ka pasur prodhim masovik natyral të kësaj lloji kërpudhe, e cila nuk mbahet mend në Kosovë.
- (3) Në këtë studim janë intervistuar vetëm aktorët që punojnë me PPJD, dhe BMA, (Nuk janë intervistuar anëtarët organikë që janë të përfshirë në prodhimtarinë organike që kanë të bëjnë me drithërat, perimet (kungull, purrinin). Por më në fund, treguesi kryesor për të hyra kaq të lartë të të ardhurave janë çmimet shumë të larta globale në vitin 2022 për PPJD dhe BMA.

Tabela 18: Sasia dhe vlera e PPJD&BMA eksportuar ne 2022

Produktet	Sasia (ton)	Vlera (€)
Total PPJD	3,294	13,874,975
Total BMA	397	2,152,883
Total PPJD&BMA	3,691	16,027,858

Tabela 19: Sasia dhe vlera e PPJD shitjet lokale ne 2022

Nr.	PPJD ang	PPJD (Shq)	Sasia (ton)	Vlera (€)
1	Mushrooms - Boletus	Kërpudha - Boletus	3.00	4,500
2	Elder Flower	Lule Shtogu	0.30	460
3	Linden	Bliri	1.00	11,600
4	Wild Marjoram	Çaj mali	0.10	400
5	Wild Nettle	Hithra	0.15	3,000
6	Rosehip	Kaça	2.50	2,500
7	Wild Apples	Molla e egër	40.00	5,200
8	Yarrow	Bar pezmi	0.05	1,000
9	St. John's wort,	Lule Balsami	0.15	3,000
10	Witethorn	Murrizi fruta thare	0.70	1,000
	Total		47.95	32,660

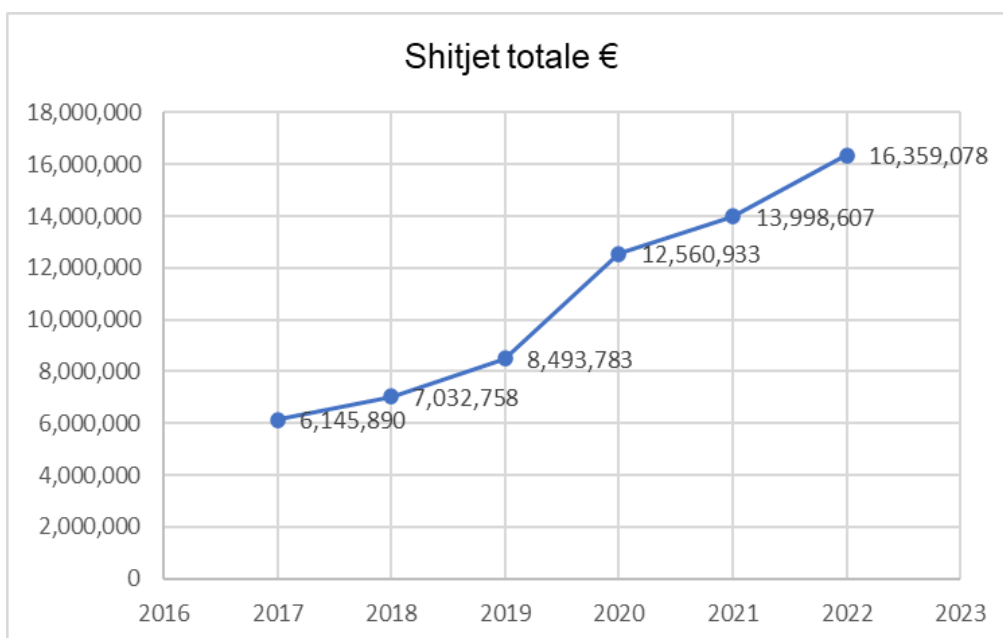
Tabela 20: Sasia dhe vlera e BMA shitjet lokale gjate 2022

	BMA	BMA (Shq)	Sasia (ton)	Vlera (€)
1	Oregano	Rigon	3.50	7,000
2	Mentha	Menta	0.70	1,400
3	The final tea	Çarja finale	5.00	250,500
4	Apple vinegar	Uthull molle	5.00	7,000
	Total		14.20	265,900

Tabela 21: Shitjet totale PPJD&BMA ne 2022

Shitjet totale PPJD&BMA 2022		
	Shitjet (€)	Përqindja
Eksport	€ 16,027,858	98
Tregu lokal	€ 331,220	2
Total	€ 16,359,078	100

Shitjet e sektorit PPJD dhe BMA kanë qenë në rritje të vazhdueshme, ku eksportet zënë mbi 98% të totalit të shitjeve. Shitjet në vitin 2022 u rritën me 17% krahasuar me vitin 2021 nga 14 milionë euro në 16.3 milionë euro. Shitjet e gjashtë viteve të fundit janë paraqitur më poshtë:

Figura 11: Shitjet totale PPJD& BMA gjatë 2017 – 2022

Në shitjet e eksportit, nga figura e mësipërme shihet se shitjet e kombinuara të PPJD dhe BMA kanë pasur një rritje të ndjeshme ndër vite, me një rritje mesatare prej 22%. Arsyeja kryesore për këtë është disponueshmëria e PPJD në malet e Kosovës, tradita e grumbulluesëve/vjelësëve në zonat rurale si dhe lidhjet afatgjata të eksportuesve me blerësit në vendet e eksportit. Nga ana tjetër, kultivimi i BMA-ve është një aktivitet i ri që ka filluar t'u prezantohet fermerëve kosovarë në 10 vitet e fundit dhe është pritur mirë nga një numër i kufizuar i fermerëve komercial. Nëse shikojmë shitjet për 6 vite që nga fillimi i analizës së këtij sektori, 2017 dhe deri në vitin 2022, kemi një rritje mbi 165% të të ardhurave - hyrave. Në këtë rritje ka ndikuar edhe kërkesa shumë e lartë në vendet perëndimore dhe për shkak të kërkesës së lartë edhe rritja e çmimeve.

Krahas rritjes së grumbullimit, kultivimit dhe shitjes, sektori PPJD dhe BMA njihet si sektor me investime të larta në të kaluarën, por gjatë vitit 2022 me një rënie të ndjeshme të investimeve.

Të intervistuarit u pyetën edhe për sfidat kryesore me të cilat përballen në të bërit biznes në këtë sektor. U prezantuan pesë sfida dhe të intervistuarit e vlerësojnë sfidën me të cilën përballen më shumë me notën 5 (pesë) dhe sfidën me të cilën përballen më pak me 1 (një). Sfida me të cilën përballen më shumë kompanitë është “Furnizimi i pamjaftueshëm me lëndë të parë” e ndjekur nga “mungesa e kapaciteteve përpunuese dhe deponuese” dhe e ndjekur nga “mungesa e teknologjive adekuate”. Kjo është në përputhje edhe me investimet e nevojshme për makineri dhe teknologji të avancuar për të shtuar vlerën e produkteve, për të përmbushur kërkesat e blerësve dhe për të rritur eksportet, duke rritur kështu qarkullimin dhe fitimin e kompanive. Por sfida kryesore për të gjithë aktorët në zinxhirin e vlerave të PPJD dhe BMA është emigrimi i të rinjve. Edhe në analizën e punonjësve me kohë të plotë dhe me kohë të pjesshme vërehet një zhvendosje e lehtë e moshës së punonjësve nga kategoritë e reja në drejtim të brezave të mesëm.

4. PËRFUNDIMET

- Lufta e Rusisë dhe Ukrainës ishte një sfidë e vërtetë, vëllimi I PPJD dhe BMA në 2022 kanë pasur një rritje të konsiderueshme. Në rritjen e vëllimit dhe të të ardhurave, kanë ndikuar kushtet e favorshme klimatike dhe rritja e çmimeve të këtyre produkteve në vendet perëndimore.
- Numri i përgjithshëm i të punësuarve me orar të plotë në vitin 2022 krahasuar me vitin 2021 është ulur me 6 punonjës ose -2%, ndërsa numri i punëtorëve sezonal ka rënë me 70 punëtor ose -7%. Kjo ka ardhur si pasojë e emigrimit pothuajse masiv të të rinjve. Sasia e vjelur e PPJD ishte shumë më i lartë këtë vit, por kjo u ndikua sivjet nga vjelja e kërpudhave - boletus ku kishte një sasi jashtëzakonisht të lartë (një vjelëse mund të vjelë 50 kg në ditë). Pikërisht kërpudhat e përmendura më sipër kanë ndikuar në rritjen e sasisë dhe të ardhurave të kompanive.
- Nga 42 të intervistuar, 32 kompani janë të certifikuara me standardin organik. Pra, numri ka rënë për shkak se duhet marrë në konsideratë nga studimet e mëparshme se disa prodhuesve të kungullit, kanë qenë në prodhimtari organike, por tani ata nuk janë intervistuar, pastaj dy anëtarë kanë ndërprerë aktivitetin në BMA, dy fermerë BMA kanë bashkuar aktivitetin e tyre etj.
- Ka një rënie të vogël të kapaciteteve të tharëseve. Kjo diferencë mes viteve 2022/2021 është për 2.5%. Kjo ulje ka ardhur për shkak se në vitin 2022 nuk kishte skema granti nga asnjë donator, ky sektor duket se është ende i varur nga skema të ndryshme grantesh, si dhe janë tërhequr 2 kultivues BMA nga aktivitetet në këtë sektor.
- Vëllimi I PPJD i grumbulluar në vitin 2022 ishte 3,666 ton krahasuar me 2021 që ishte 2,336 ton, shprehur 1,330 ton më shumë ose 57% në vitin 2022 dhe çmimet e PPJD ishin më të larta në 2022 krahasuar me vitin 2021. Arsyeja kryesore për këtë rritje në vitin 2022, janë kërpudhat që kanë dominuar për shkak të kushteve të përshtatshme klimatike.
- BMA-të janë kultivuar në sipërfaqen prej 400 Ha; gjatë vitit 2022 ka pasur një rënie shumë të kufizuar se viti 2021 që ishte mbi 402 ha, nga të cilat 91% ishin të certifikuara organikisht.
- Shitjet totale të sektorit PPJD dhe BMA për vitin 2022 ishin 16.4 milion €, dhe dy lloje të PPJD kryesore kanë ndikuar shumë në këtë rritje: kërpudhat dhe boronica.
- Gjatë vitit 2022 ka pasur investime të kufizuara, siç shihet edhe nga intervistat, por kjo ka ndikuar nga fakti se në Kosovë nuk ka funksionuar asnjë skemë granti për vitin 2022, por është zhgënjyese edhe fakti që aktorët në këtë zinxhir vlerash varen ende nga grantet.

- Emigrimi masiv i të rinjve është dëshpëruese për vendet në zhvillim, përfshirë Kosovën, kjo do të ngrëjë dyshime në perspektivën e sektorit dhe gjithashtu ka ndikuar në kufizimet e investimeve.
- Ka një rritje prej 14% të produktit të kontraktuar dhe kjo tregon se ky sektor çdo ditë e më shumë po bën lëvizje drejt prodhimit të kontraktuar sesa shitjeve ad hock.

5. REKOMANDIMET:

- PPJD merr mbi 98% të peshës së eksportit, krahasuar me shitjet lokale të tyre; Kosova është e pasur (disponueshmëria në male) me këto produkte (PPJD), më pas, mund të konkurrojë gjithmonë në tregjet e eksportit. Prandaj, MBPZHR dhe të gjithë aktorët e tjerë duhet të bëjnë më shumë mundësi për të zhvilluar grumbullimin dhe përpunimin e mëtejshëm të PPJD, si për rritjen e vëllimeve ashtu edhe për shtimin e vlerës së këtyre produkteve.
- Sektori PPJD dhe BMA është më i vogël se sektori i qumështit apo pemëve dhe perimeve, por është tërësisht i fokusuar në eksport dhe ekziston potencial për zgjerim të mëtejshëm, por në "Programin e Bujqësisë dhe Zhvillimit Rural" të MBPZHR nuk konsiderohet si sektor, ai ishte (mbështetur nën kapitullin "diversifikimi i fermave" dhe mbështetja është shumë e ulët.
- Çertifikimi organik ka filluar të zhvillohet që nga viti 2017. Në vitin 2022 janë certifikuar 32 të intervistuar; megjithatë, kapacitetet e operatorëve më të vegjël të grumbulluesve/fermerëve për procesin e certifikimit organik duhet të përmirësohen më tej dhe mënyra të tjera certifikimi p.sh. Duhet të zhvillohet certifikimi në grup për të bindur blerësit se aktorët e sektorit po punojnë për përmirësimin e mëtejshëm të cilësisë së produkteve.

6.REFERENCAT:

1. Raporti gjelbër, MBPZHR, 2022
2. MBPZHR, Programi pagesave direkte 2022, marrë nga https://www.mbpzhr-ks.net/repository/docs/495_Programi_per_Pagesa_Direkte_per_vitin_2018_21.pdf
3. ORGANIKA, marrë nga <https://organika-ks.org/en/about-us/>
4. Raportet e sektorit të PPJD dhe BMA nga vitet 2017, 2018, 2019, 2020, and 2021

Aneksi 1: Pyetësor për vitin 2022

Pyetësori për analizën bazë të sektorit të PPJD-ve dhe BMA-ve të kultivuara						
1. Informacion i përgjithshëm						
Kompania:						
E-mail:						
Person kontaktues:						
Telefoni:						
Viti i themelimit të kompanisë:						
Statusi legal:						
2. Numri i Punonjësve 2022						
<i>Numri total i punonjësve</i>						
Orari plotë	Gra	Meshkuj	Të rinj 18-30	30 - 44	45 - 65	
Numri						
Sezonal	Gra	Meshkuj	Të rinj 18-30	30 - 44	45 - 65	
Numri						
<i>Numri specifik i punëtorëve që punojnë me mjedra</i>						
Orari plotë	Gra	Meshkuj	Të rinj 18-30	30 - 44	45 - 65	
Numri						
Sezonal	Gra	Meshkuj	Të rinj 18-30	30 - 44	45 - 65	
Numri						
3. Standardet ndërkombëtare me të cilat kompania juaj është certifikuar 2022						
Standardet	Viti i certifikimit			Vlefshmëria e certifikatës deri në / muaj / vit		
Organik						
HAACP						
ISO 22.000						
IFS						
BioSuisse						
Tjera						
4. Kapacitetet aktuale përpunuese – 2022						

Tharëse:	Sipërfaqe (m ²)	Kapaciteti (ton/24 orë)	Kapaciteti vjetor (ditë/vit)
Dhoma e ngritjes së thellë (-40):	Sipërfaqe (m ²)	Kapaciteti (ton/24 orë)	Kapaciteti vjetor (ditë/vit)
Dhoma ftohjes (-20):	Sipërfaqe (m ²)	Kapaciteti (ton/24 orë)	Kapaciteti vjetor (ditë/vit)
Objekti i përpunimit:	Sipërfaqe (m ²)	Kapaciteti (ton/24 orë)	Kapaciteti vjetor (ditë/vit)

Kapacitete të tjera përpunuese

Përshkruani makinat dhe pajisjet e tjera _____

5. Kapacitetet aktuale të grumbullimit për PPJD 2022

	Llojet e PPJD-ve	Sasia (Ton)
1		
2		
3		
4		
5		

5.1 Kontratat me mbledhësit e bimëve të egra të PPJD 2022

Kontrata e furnizuesit

Numri i kontratave me QG		Sasia. (ton)	
Numri i kontratave me Fermer		Sasia. (ton)	
Numri i fermerëve pa kontrata		Sasia. (ton)	

Kontratat me tregun (për eksportuesit)

Numri i kontratave me blerësit		Shteti	
Sasia e kontraktuar (ton)			

Kultivimi i BMA-ve dhe pemëve të imta në 2022

	Llojet e BMA dhe pemëve të imta	Sipërfaqja totale (Ha)	Zonat në pronësi të ndërmarrjes	Numri i kontratave kultivimit të fermerëve		Sasia në ton	Organike ton	konvencionale ton
				Me kontratë	Pa kontrata			
				Nr.	Nr.			
1								
2								
3								
4								
5								

A keni nevojë për të rritur sipërfaqen për zgjerimin e BMA të sipërpërmendura Po _____ Jo _____

Nëse po, ju lutemi specifikoni të kulturat (BMA dhe pemët e imta) dhe zonat që dëshironi të zgjeroni

Produktet	Sipërfaqja (Ha)	Sasia	Organike	Konvencionale

6. Vlera totale e investimit prej (Ju lutemi vendosni një vlerë të përafërt të investimit në euro)				
Vlera e investimit 2022 (Ju lutemi vendosni një vlerë të përafërt investimi në euro)				
Tharëse	Makineri	Kualifikimi të stafit	Objektet e ruajtjes dhe ngrirjes	Investime të tjera (specifikoni se çfarë)
€	€	€	€	€
Investimet e planifikuara për tre vitet e ardhshme 2023-2025 (Ju lutemi vendosni një vlerë të përafërt investimi në euro)				
Tharëse	Makineri	Kualifikimi të stafit	Objektet e ruajtjes dhe ngrirjes	Investime të tjera (specifikoni se çfarë)
€	€	€	€	€
7. Tregu 2022				
Vlera totale e shitjes €				€

Vlera totale e shitjeve nga Eksporti €						€
Vlera totale e shitjeve lokale €						€
Eksport						%
Lokale						%
Organike						%
Konventionale						%
<i>Llojet e produkteve dhe sasia e eksportuar</i>						
Produktet:	Sasia 2022 (ton)	Shteti	(EUR)	PPJD (shkruaj -x)	BMA (shkruaj -x)	
Llojet e produkteve dhe sasia e shitur në tregun e Kosovës. Ju lutemi specifikoni blerësit (tregtarët, tregjet, konsumatorin përfundimtar ose të tjera) 3 kompani nëse ka shitje						
Produktet:	Sasia 2022 (ton)	EUR	Blerësi	PPJD (shkruaj -x)	BMA (shkruaj -x)	
8. Plani i rritjes së aktiviteteve dhe potencialeve për pesë vitet e ardhshme? Nëse po, ju lutemi jepni informacion shtesë se si planifikoni t'i arrini këto rritje?						
Rritja e sasive të produktivitetit						
Zhvillimi i produkteve të reja						
Depërtimi në tregjet e reja						
Përpunimi dhe rritja e vlerës së produkteve – prodhimi i produkteve finale për treg						
Promovimi i produkteve tuaja në panairë ndërkombëtare						
9. Pritjet tuaja për eksport gjatë 5 viteve të ardhshme						
			Përqindje -%			

1. Rritje	
2. Zbritje	
3. Nuk pres ndryshim	

10. Specifikoni parashikimet tuaja në% për 5 vitet e ardhshme ku kompania juaj planifikon të fokusohet (bazuar në kërkesat e tregut)

Produkte organike%	
Produkte konvencionale%	

11. A e prisni këtë rritje të eksporteve si rezultat? (rrethoni të gjitha opsionet e aplikueshme):

1	Kërkesa në rritje për produkte në tregjet ndërkombëtare
2	Akses më i mirë në tregjet e eksportit
3	Rritja e produktivitetit (p.sh. përmes metodave të kultivimit / prodhimit ose makinerive / pajisjeve më të avancuara)
4	Përmirësimi i cilësisë së produkteve
5	Përmirësimi i cilësisë përmes certifikimit të produktit
6	Të tjera (specifikoni) _____

12. Sfidat me të cilat u përball kompania juaj në vitin 2022

(vlerësoni 1-5 – 1 sfidë e vogël deri në 5 sfidë madhore)

Furnizimi i pamjaftueshëm me lëndë të parë	Vështirësi në gjetjen e tregut	Mungesa e kapaciteteve përpunuese/deponuese	mungesa e teknologjive adekuate/të përshtatshme	Mungesa e marketingut të organizuar